

ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗ

Σύνταξη-επιμέλεια παρουσίασης:
Δρ Νίκη Σύρου, ΕΔΙΠ ΤΕΦΑΑ, ΠΘ
Παναγιώτα Σουρτζή, Καθηγήτρια,
Νοσηλευτικής ΕΚΠΑ (επιβλέπουσα)

Κύριοι άξονες της παρουσίασης

(Α) ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

(Β) ΣΧΟΛΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ-ΣΧΟΛΙΚΑ ΚΥΛΙΚΕΙΑ

(Γ) ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗ

(Δ) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΝΟΣΗΛΕΥΤΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σχολείο αποτελεί:

- ✓ κατεξοχήν θεσμό μετάδοσης πολιτιστικών αγαθών
- ✓ χώρο παροχής γνώσης και αγωγής, χώρο καλλιέργειας δεξιοτήτων, κοινωνικοποίησης και επικοινωνίας, χώρο παιχνιδιού και εκδηλώσεων, εργαστήριο προετοιμασίας για τη ζωή
- ✓ χώρο εργασίας εκατοντάδων εκπαιδευτικών και λοιπού προσωπικού

➤ **Συνεπώς:** Το σχολείο έχει κύριο ρόλο του να παρέχει ένα ασφαλές και υγιεινό περιβάλλον, όπου (WHO, 2000; WHO, 1996):

- η προαγωγή της υγείας
 - η εξάλειψη των παραγόντων κινδύνου και
 - η πρόληψη της νόσου και του ατυχήματος
- θα αποτελούν σημαντικές προτεραιότητες

Η Αμερικανική Ακαδημία Παιδιατρικής όρισε το «υγιεινό σχολικό περιβάλλον» ως:

«εκείνο που προστατεύει τον σχολικό πληθυσμό από τραυματισμό ή ασθένεια και προωθεί δράσεις πρόληψης και συμπεριφορές ενάντια σε γνωστούς παράγοντες κινδύνου, που μπορεί να οδηγήσουν σε μελλοντική νόσο ή αναπηρία» (American Academy of Pediatrics, 1993).

(Α) ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

❖ Σχολικό περιβάλλον:

Όχι μόνο δεν είναι απαλλαγμένο από κινδύνους για ατυχήματα, αλλά συχνά αποτελεί πηγή δημιουργίας τέτοιων κινδύνων

- ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ: ➔ Εκούσια και ακούσια
 - ➔ Αποτέλεσμα αυτοπρόκλητης ή ετεροπρόκλητης βίας αντίστοιχα

Τα (ακούσια) ατυχήματα, ομαδοποιούνται σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- Τροχαία ατυχήματα
- Ατυχήματα οικιακού – σχολικού περιβάλλοντος και ελεύθερου χρόνου
- Επαγγελματικά-εργατικά ατυχήματα

Ορολογία παρουσίασης:

Σχολική ασφάλεια (*safety of school physical environment*): Αναφέρεται στη διαμόρφωση συνθηκών και στην τήρηση των προδιαγραφών ασφαλείας του σχολικού κτιρίου και του εξοπλισμού, ώστε να προλαμβάνεται ή να εξαλείφεται η παρουσία παραγόντων κινδύνου για την πρόκληση ατυχημάτων στο σχολικό πληθυσμό.

Σχολική υγιεινή (*school sanitation/hygiene*): Αναφέρεται στη δημιουργία συνθηκών και πρακτικών ως προς τις σχολικές κτιριακές εγκαταστάσεις και τον εξοπλισμό, ώστε να προλαμβάνεται ή να εμποδίζεται η εξάπλωση παθογόνων μικροοργανισμών και μεταδοτικών νοσημάτων.

Σχολικής υγείας (*school health*): Είναι μια ευρύτερη έννοια, που εκτός από το υγιεινό σχολικό περιβάλλον, περιλαμβάνει και τις σχολικές υπηρεσίες υγείας, τις σχολικές δραστηριότητες για την υγεία, τη συμβουλευτική, την εκπαίδευση και το σχεδιασμό προγραμμάτων σε θέματα υγείας, που έχουν αντικειμενικό σκοπό την προαγωγή της σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας του σχολικού πληθυσμού.

ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΑΤΥΧΗΜΑΤΩΝ

Παιδικά ατυχήματα: ➔ Πρόβλημα άμεσης προτεραιότητας για τη δημόσια υγεία (Πετρίδου, 2011; ΚΕΠΠΑ, 2007)

- ➔ Στα παιδιά ηλικίας 0-14 ετών και στους νέους ενήλικους ευθύνονται για τους περισσότερους θανάτους από οποιαδήποτε άλλη νοσολογική οντότητα
- ➔ Αποτελούν την κύρια αιτία αναπηρίας στα παιδιά, τον μεγαλύτερο κίνδυνο στα σχολεία και τη δεύτερη αιτία παιδικής νοσηρότητας
- ➔ Οι περισσότεροι θάνατοι από ατυχήματα εντοπίζονται στις ηλικίες 0-4 ετών
- ➔ Οι περισσότεροι θάνατοι παιδιών από ατυχήματα, για όλα τα είδη και τις ηλικιακές ομάδες, αφορούν στα αγόρια (60%)

Σχολικά ατυχήματα (Τσαγκάρη, 2007): ➔ Σύμφωνα με στοιχεία του Κέντρου Έρευνας και Πρόληψης Ατυχημάτων, τα έτη 1996-2001 σημειώθηκαν 23.000 ατυχήματα εντός του σχολείου σε μαθητές 5-14 ετών:

- ➔ **Το 66% αφορούσε στα αγόρια**
- ➔ **Το μεγαλύτερο ποσοστό τραυματισμών (70%) συνέβη στο προαύλιο**
- ➔ **Βασικότερη αιτία ατυχήματος ήταν οι πτώσεις (56%)**

➔ **Έρευνα για τα ατυχήματα σε 12 σχολεία της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά το χρονικό διάστημα 2002 – 2003 έδειξε**
(Παπάνης 2009):

- ➔ **Κατά κύριο ποσοστό (66,6%) προέρχονταν από πτώση**
- ➔ **Το προαύλιο του σχολείου θεωρήθηκε ο πιο επικίνδυνος χώρος για ατύχημα (56%) και ακολούθησαν οι αίθουσες και οι σκάλες**
- ➔ **Τα σοβαρότερα σχολικά ατυχήματα έγιναν στη διάρκεια του διαλείμματος (60%)**

➤ **Σχολικά ατυχήματα:** Περιγραφική μελέτη (Βρύνας, 2010) σε 48 δημοτικά σχολεία το σχ. έτος 2007-08 έδειξε:

- **σημαντικότερες ελλείψεις ασφάλειας** στις κτιριακές εγκαταστάσεις
- **ανεπάρκεια μέσων και ακαταλληλότητα** των χώρων και των υλικών
- **ανεπάρκεια** ηλεκτρικών εγκαταστάσεων
- **η πλειοψηφία των σχολείων** δεν τηρούσε τις απαιτούμενες προδιαγραφές κυκλοφοριακής ασφάλειας, αντισεισμικής προστασίας και ασφάλειας για τα κλιμακοστάσια, τα δάπεδα, τα υαλοστάσια και τις αθλητικές εγκαταστάσεις

➤ Το Κέντρο Έρευνας και Πρόληψης Παιδικών Ατυχημάτων (ΚΕΠΠΑ, 2011) ανέφερε ότι οι βασικότερες ελλείψεις στα ελληνικά σχολεία παρατηρούνται:

- Στο **υλικό επικάλυψης** του προαυλίου
- Στην **κακή συντήρηση** κοινόχρηστων & αθλητικών χώρων
- Σε **κακοτεχνίες** κλιμακοστασίων και ηλεκτρικών παροχών
- Στη **μη τήρηση προδιαγραφών** για τοποθέτηση άθραυστων και σηματοδοτούμενων υαλοπινάκων
- Στην **έλλειψη πυρασφάλειας**

Περιγραφική μελέτη επισκόπησης (Σύρου & Σουρτζή, 2012) σε 42 δημοτικά σχολεία επαρχιακού νομού για τη σχολική ασφάλεια έδειξε ελλείψεις:

- Σήμανσης στους ηλεκτρικούς πίνακες (97,6%) και τουαλέτας αναπήρου (88,1%)
- Φωτισμού (78,6%) και σήμανσης (73,8%) στις εξόδους κινδύνου
- Αναρτημένων τηλέφωνων εκτάκτων αναγκών (100%)
- Αναρτημένων οδηγιών πρόληψης και αντιμετώπισης πυρκαγιάς (92,9%)
- Σχεδίων διαφυγής σε περίπτωση εκτάκτων αναγκών (81,4)
- Συστήματος συναγερμού (83,3%) και πυρανίχνευσης (95,2%)
- Χώρου παροχής Πρώτων Βοηθειών (90,5%)
- Προστατευτικού κιγκλιδώματος στην έξοδο (73,8%) και εμφανών διαβάσεων πεζών (95,2%).

Τέλος, σε κανένα σχολείο δεν πραγματοποιούνταν περιοδικός έλεγχος της σχολικής ασφάλειας.

Παράγοντες κινδύνου για ατυχήματα στα σχολεία

Πηγή: Σύρου, 2014

Πηγή: Σύρου, 2014

Πηγή: Σύρου, 2014

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ (ΟΣΚ, 2008)

Οι κίνδυνοι στα εκπαιδευτικά ιδρύματα:

- Μπορεί να είναι οι ίδιοι με τους κινδύνους σε κάθε άλλο χώρο εργασίας
- Για να ελαχιστοποιηθούν και να εξαλειφθούν χρειάζεται να τηρούνται κάποιες προδιαγραφές ασφαλείας για τους σχολικούς χώρους

(I) Προδιαγραφές ασφαλείας εξωτερικών χώρων του σχολείου

Εξωτερικός χώρος είναι κάθε ελεύθερος χώρος, που αναπτύσσεται είτε μεταξύ της περιφραξης των κτιρίων είτε ανάμεσα στα κτίρια

Για την αποφυγή ατυχημάτων στους εξωτερικούς χώρους απαιτούνται τα εξής:

α) Δάπεδα και σκάλες εξωτερικών χώρων

- ➔ Οι σκάλες χρειάζεται να έχουν δάπεδο με αντιολισθητικό υλικό και συνδυασμούς χρωμάτων, ώστε να αποφεύγεται η μονοτονία, που αποτελεί αιτία ατυχήματος
- ➔ Τα δάπεδα και οι σκάλες δεν θα πρέπει να έχουν προεξοχές και διαβρώσεις
- ➔ Σχολαστική διαμόρφωση δαπέδων, ώστε να αποφεύγεται η τοπική συγκράτηση νερού

β) Στοιχεία και εγκαταστάσεις – εξοπλισμός εξωτερικών χώρων

- ➔ Τα υποστυλώματα (κολώνες) στους χώρους κυκλοφορίας και διαλείμματος να μην έχουν αιχμηρές άκρες ή προεξοχές
- ➔ Στους χώρους κυκλοφορίας δεν θα πρέπει να βρίσκονται αντικείμενα, που μπορεί να σκοντάψουν οι μαθητές
- ➔ Η περίφραξη του αύλιου χώρου να μην έχει αιχμηρές γωνίες, φθορές ή ανοίγματα
- ➔ Στην έξοδο του σχολικού συγκροτήματος και στην άκρη του πεζοδρομίου να υπάρχει προστατευτικό κιγκλίδωμα και στον δρόμο εμφανείς διαβάσεις πεζών

(II) Προδιαγραφές ασφαλείας εσωτερικών χώρων του σχολείου

Εσωτερικός χώρος του σχολείου είναι το κτιστό περιβάλλον, μέσα στο οποίο το παιδί ασκείται με μια σειρά από θεωρητικές και πρακτικές εμπειρίες

Για την αποφυγή ατυχημάτων στους εσωτερικούς χώρους απαιτούνται τα εξής:

α) Πόρτες

- ➔ Οι πόρτες σε στενούς διαδρόμους δεν θα πρέπει να βρίσκονται η μια απέναντι στην άλλη
- ➔ Οι πόρτες των αιθουσών διδασκαλίας θα πρέπει να ανοίγουν προς τα έξω

β) Σκάλες και δάπεδα εσωτερικών χώρων

- ➔ Οι σκάλες χρειάζεται να έχουν δάπεδο με αντιολισθητικό υλικό και συνδυασμούς χρωμάτων, ώστε να αποφεύγεται η μονοτονία, που αποτελεί αιτία ατυχήματος
- ➔ Τα δάπεδα και οι σκάλες δεν θα πρέπει να έχουν προεξοχές και διαβρώσεις
- ➔ Η μορφή του κιγκλιδώματος της σκάλας να μην επιτρέπει την αναρρίχηση και το πέρασμα των μαθητών από το κενό του
- ➔ Οι σκάλες να έχουν και στις δυο πλευρές τους χειρολαβές

γ) Υαλοστάσια-Παράθυρα

- ➔ Τα παράθυρα να έχουν τζάμια ασφαλείας και να διαθέτουν ποδιά παραθύρου, κιγκλίδωμα ή άλλο μέσο
- ➔ Υαλωτές επιφάνειες προσπελάσιμες από μαθητές να έχουν διάφανη πλαστική ύλη και ειδική επισήμανση, για να αναγνωρίζονται εύκολα

δ) Εξοπλισμός εσωτερικών χώρων

- ➔ Οι άκρες σταθερών και κινητών εξοπλισμών να είναι στρογγυλεμένες ή ασφαλισμένες
- ➔ Στους εσωτερικούς χώρους κυκλοφορίας να μην υπάρχουν αντικείμενα, που μπορεί να σκοντάψουν οι μαθητές
- ➔ Τα αντικείμενα στους τοίχους να είναι καλά στερεωμένα σε περίπτωση σεισμού

(III) Προδιαγραφές ασφαλείας ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων – εξοπλισμού

α) Ηλεκτρικές εγκαταστάσεις- εξοπλισμός

- ➔ Τα ηλεκτρικά καλώδια, να είναι μονωμένα σε όλη την πορεία τους
- ➔ Οι πρίζες, που είναι προσπελάσιμες από τους μαθητές, να έχουν καλύμματα ασφαλείας
- ➔ Να μην υπάρχουν σπασμένοι λαμπτήρες, πρίζες ή διακόπτες σε περιοχές προσπελάσιμες
- ➔ Να υπάρχουν διακόπτες ηλεκτροπληξίας και ανάλογη σήμανση στους ηλεκτρικούς πίνακες

β) Αλεξικέραυνο: Τύπου κλωβού

(IV) Προδιαγραφές ασφαλείας εγκαταστάσεων πυροπροστασίας

Σχετικά με τις εγκαταστάσεις πυροπροστασίας απαιτούνται:

- ➔ Χειροκίνητο σύστημα συναγερμού σε κάθε σχολείο και αυτόματο σύστημα πυρανίχνευσης στους χώρους ειδικής σημασίας
- ➔ Θύρες εξόδων κινδύνου που ασφαλίζουν μόνο από μέσα και που ανοίγουν εύκολα και από παιδιά
 - **Εξοδος κινδύνου είναι το άνοιγμα της θύρας σε πυροπροστατευμένη οδό διαφυγής ή κατευθείαν σε ασφαλή υπαίθριο χώρο*
- ➔ Κατάλληλος φωτισμός και σήμανση των οδών διαφυγής
- ➔ Τουλάχιστον δυο φορητοί πυροσβεστήρες σε κάθε όροφο του σχολείου, ώστε κάθε σημείο του να μην απέχει περισσότερο από 15 μέτρα από τον πλησιέστερο πυροσβεστήρα
- ➔ Πυροσβεστήρες σε σημείο με κατάλληλη σήμανση και τακτικός έλεγχος και συντήρησή τους

(V) Προδιαγραφές αντισεισμικής προστασίας (Ο.Α.Σ.Π. 2007, 2014, 2015)

Ο.Α.Σ.Π. ➔ Ελλάδα: Η πιο σεισμογενής χώρα στην Ευρώπη και έκτη παγκοσμίως

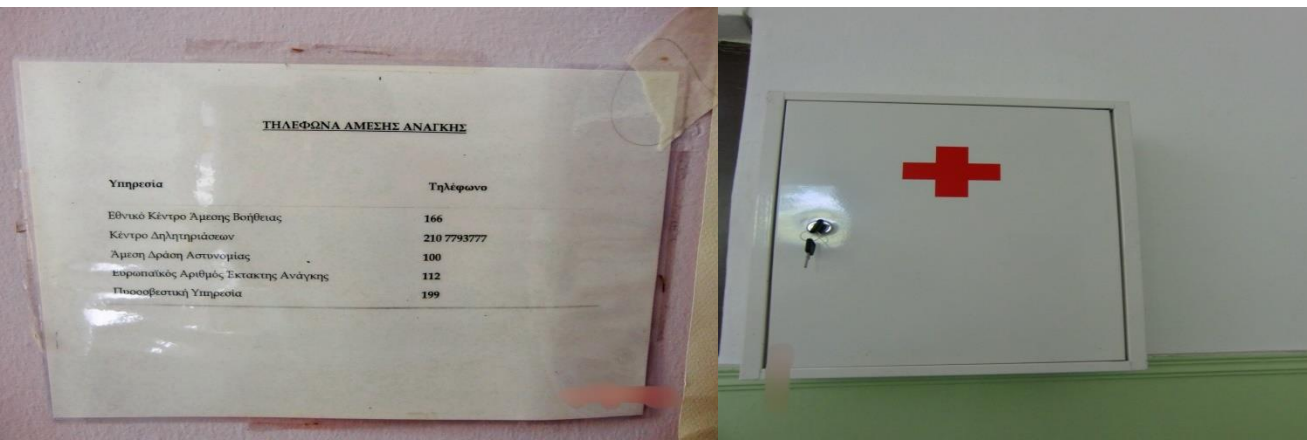
Απαιτείται:

- Ενημέρωση μαθητών και εκπαιδευτικών για θέματα αντισεισμικής προστασίας
- Ασκήσεις ετοιμότητας με την έναρξη της σχολικής χρονιάς και ακόμη δυο φορές τον χρόνο, ανά τρίμηνο, σχετικά με:
 - την αυτοπροστασία στην τάξη κατά τον σεισμό
 - την εκκένωση του σχολικού κτιρίου αμέσως μετά τον σεισμό
 - την ασφαλή μετάβαση στο προαύλιο
- Σύνταξη σχεδίου έκτακτης ανάγκης προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες κάθε σχολείου

(VI) Δραστηριότητες για τη σχολική ασφάλεια

- ➔ Ενημερωμένο αρχείο καταγραφής ατυχημάτων
- ➔ Ειδικά διαμορφωμένος χώρος παροχής υπηρεσιών φροντίδας σε περίπτωση ατυχήματος
- ➔ Φαρμακείο και κουτί Πρώτων Βοηθειών κατάλληλα εξοπλισμένα
- ➔ Πινακίδες ή αναρτημένα έγγραφα στις αίθουσες με χρήσιμα τηλέφωνα εκτάκτων αναγκών
- ➔ Σταθμοί συγκέντρωσης σχολικού πληθυσμού για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών (π.χ. σεισμός, πυρκαγιά)
- ➔ Περιοδικός επισκέπτης ή υπηρεσία ελέγχου της σχολικής ασφάλειας

Μελέτη για τις γνώσεις εκπαιδευτικών 42 δημοτικών σχολείων στη σχολική ασφάλεια (Σύρου & Σουρτζή, 2012)

- ❑ Οι εκπαιδευτικοί ήταν μέτρια ενημερωμένοι, με αρκετά ωστόσο ελλείμματα γνώσεων για τα παιδικά ατυχήματα και για την τήρηση προδιαγραφών ασφαλείας στο σχολικό περιβάλλον.
- ❑ Οι εκπαιδευτικοί με παιδιά, με προηγούμενη εκπαίδευση σε αντίστοιχα θέματα και με δια βίου εκπαίδευση είχαν υψηλότερο επίπεδο γνώσεων στη σχολική ασφάλεια.
- ❑ Στην πλειοψηφία τους ήταν ενημερωμένοι για την ύπαρξη σχολικού φαρμακείου και για τον κατάλληλο εξοπλισμό και τον έλεγχο του καθώς και για την ύπαρξη πυροσβεστήρων και για τη συντήρησή τους.
- ❑ Οι περισσότεροι όμως απάντησαν πως το σχολείο τους δεν διέθετε ειδικά διαμορφωμένο χώρο παροχής υπηρεσιών φροντίδας σε περίπτωση ατυχήματος ούτε αρχείο καταγραφής ατυχημάτων.

(B) ΣΧΟΛΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ

Ορολογία (Κρεμαστινού, 2007)

Ασθένεια ➔ Το αποτέλεσμα μιας επιβλαβούς αλληλεπίδρασης μεταξύ:

- ✓ του ατόμου
- ✓ ενός παθολογικού-αιτιολογικού παράγοντα και
- ✓ του περιβάλλοντος

Πρόληψη νόσων ➔ Διαδικασίες με τις οποίες προλαμβάνεται η εμφάνιση ή η ανάπτυξη ή η εξέλιξη κάποιας νόσου

Λοιμώδη ή μεταδοτικά ➔ Τα νοσήματα που οφείλονται σε ζωντανούς μικροοργανισμούς ή σε τοξικά προϊόντα τους

Μόλυνση ➔ Εγκατάσταση, ανάπτυξη ή πολλαπλασιασμός του λοιμογόνου παράγοντα (αιτίου) στο σώμα ενός ανθρώπου. Μπορεί να εξελιχθεί σε λοίμωξη ή να παραμείνει κλινικά αφανής (χωρίς συμπτώματα)

Μολυσματικά ή κολλητικά ➔ Τα λοιμώδη νοσήματα που μεταδίδονται άμεσα από άνθρωπο σε άνθρωπο

ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΛΟΙΜΩΔΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ

(Κρεμαστινου, 2007)

❖ Λοιμώξεις αναπνευστικού συστήματος:

Μεταδίδονται από:

α) τα σταγονίδια, όπως η γρίπη (που μεταδίδεται και από μολυσμένα αντικείμενα) και η μηνιγγίτιδα και β) τον αέρα (αερογενώς), όπως η φυματίωση, που τα σταγονίδια-σωματίδιά της μπορεί να παραμείνουν στον αέρα για αρκετό χρόνο

❖ Λοιμώξεις πεπτικού συστήματος:

Μεταδίδονται από:

α) τις μολυσμένες τροφές, όπως η γαστρεντερίτιδα από E.coli, β) το μολυσμένο νερό, όπως η χολέρα, γ) τα μολυσμένα αντικείμενα / επιφάνειες, όπως η σαλμονέλα, δ) τα ακάθαρτα χέρια, όπως η ηπατίτιδα Α

❖ Λοιμώξεις δέρματος και βλεννογόνων:

Μεταδίδονται από:

α) τα τραύματα, όπως ο τέτανος, β) τη σεξουαλική επαφή, όπως η ηπατίτιδα Β, γ) τις ενέσεις, τα ιατρικά εργαλεία, όπως η ηπατίτιδα C, δ) το δάγκωμα ή τσίμπημα εντόμων, όπως η ελονοσία και ο ιός του Δ. Νείλου και ε) την άμεση και έμμεση επαφή (από μολυσμένα αντικείμενα), όπως οι μυκητιάσεις και η ψώρα

Επιδημιολογία των παιδικών λοιμωδών νοσημάτων

- Τα παιδιά είναι πιθανότερο να έρχονται σε επαφή με μικροοργανισμούς, που προκαλούν μεταδοτικές ασθένειες, όταν βρίσκονται σε χώρους συνάθροισης, παρά όταν βρίσκονται στο περιβάλλον του σπιτιού τους (Γαλανάκης, 2009).
- Στα σχολεία οι λοιμώξεις από άτομο σε άτομο είναι πολύ συχνές (Bergeson, 2004) και η μετάδοσή τους ευνοείται, καθώς οι μαθητές εκεί βρίσκονται σε στενή επαφή και μοιράζονται υλικά και εξοπλισμό (CDC 2013).

CDC για τα λοιμώδη νοσήματα:

- Ευθύνονται για τα εκατομμύρια των σχολικών ημερών, που χάνονται κάθε χρόνο από το Νηπιαγωγείο έως το Λύκειο σε δημόσια σχολεία των ΗΠΑ.
- Σχεδόν 22 εκατομμύρια ημερών του σχολείου, που χάνονται κάθε χρόνο, οφείλονται μόνο σε κρυολογήματα, ενώ τα 38 εκατομμύρια σχολικών ημερών χάνονται κάθε χρόνο, λόγω του ιού της γρίπης (CDC, 1996).

α) Παιδικές λοιμώξεις αναπνευστικού συστήματος (Τσόλια, 2009)

- Συχνότερες ➔ Οι ιογενείς λοιμώξεις
- Συχνότερες λοιμώξεις του αναπνευστικού ➔ της γρίπης, της ιλαράς, της παρωτίτιδας, της ερυθράς και της ανεμευλογιάς
- Μεγαλύτερη μεταδοτικότητα ➔ η ιλαρά, η ανεμευλογιά και ο κοκκύτης
- Ιδιαίτερα στους παιδικούς σταθμούς ➔ οι παραπάνω λοιμώξεις μεταδίδονται με αυξημένη συχνότητα και έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα

β) Παιδικές λοιμώξεις του πεπτικού συστήματος (Γαλανάκης, 2009)

- Καθημερινή διαπίστωση αποτελεί ➔ Η μετάδοση των λοιμώξεων του πεπτικού συστήματος σε χώρους συνάθροισης παιδιών, όπως τα σχολεία
- Η στενή προσωπική επαφή και η φτωχή υγιεινή ➔ Δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες εξάπλωσης των παθογόνων εντερικών μικροοργανισμών
- Συνηθέστερα παθογόνα μικρόβια ➔ Ιοί (π.χ. ηπατίτιδας Α, εντεροϊοί), βακτήρια (π.χ. E.coli) και παράσιτα – μύκητες

γ) Παιδικές λοιμώξεις του δέρματος (Δερβελιώτου 2006).

- Αρκετά **συχνές** και **μεταδοτικές** ειδικά σε χώρους συνάθροισης παιδιών, όπως τα σχολεία
- **Οφείλονται:** σε ιούς, βακτήρια, μύκητες και παράσιτα
- **Μεταδίδονται:** Με άμεση επαφή (π.χ. μυρμηγκιές) συνήθως στα παιδιά, μέσω τραυματισμών του δέρματος ή μέσω των βλεννογόνων (π.χ. επιχείλιος έρπης), από μολυσμένα αντικείμενα ή επιφάνειες (π.χ. μυκητιάσεις, ψώρα)

Περιγραφική μελέτη επισκόπησης (Σύρου & Σουρτζή, 2012) σε 42 δημοτικά σχολεία επαρχιακού νομού για τη σχολική υγιεινή έδειξε ελλείψεις:

- στον εξοπλισμό και στην καθαριότητα των χώρων υγιεινής
- στην καθαριότητα των αιθουσών και του προαυλίου
- στις δραστηριότητες για τη σχολική υγιεινή

Ειδικότερα διαπιστώθηκαν οι εξής ελλείψεις (Σύρου & Σουρτζή, 2012) :

- Καθαριότητας στους τοίχους (86,7%), στις επιφάνειες και στον εξοπλισμό (83,3%) και στα τα δάπεδα (78,5%)
- Ειδικά διαμορφωμένου χώρου για την προσωρινή απομόνωση και φροντίδα σε περίπτωση σοβαρού μολυσματικού νοσήματος (97,6%)
- Ειδικά διαμορφωμένου χώρου παροχής υπηρεσιών φροντίδας σε περίπτωση ασθένειας (95,2%)
- Ενημερωμένου αρχείου καταγραφής ασθενειών (92,9%)
- Περιοδικού ελέγχου της σχολικής υγιεινής από αρμόδιες υπηρεσίες (92,9%)

Στους χώρους υγιεινής παρατηρήθηκαν:

- ✓ Εμφανώς λερωμένες επιφάνειες (69,1%)
- ✓ Έλλειψη χαρτιού υγιείας (47,6%), χάρτινων πετσετών μιας χρήσης από τους νιπτήρες (80,9%) και φιαλών υγρού σαπουνιού (45,2%)

Παράγοντες κινδύνου για μεταδοτικά νοσήματα στα σχολεία

Πηγή: Σύρου, 2014

Πηγή: Σύρου, 2014

ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΛΟΙΜΩΔΩΝ ΝΟΣΗΜΑΤΩΝ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ (ΥΥΚΑ, 2009)

- *Η καλή ατομική υγιεινή*
- *Το καλό πλύσιμο των χεριών και η αποφυγή επαφής τους με τα μάτια, τη μύτη και το στόμα*
- *Η εφαρμογή εμβολιασμών σύμφωνα με το Εθνικό Πρόγραμμα Εμβολιασμού*
- *Η ορθολογική χρήση των αντιβιοτικών*
- *Η διαμόρφωση και διατήρηση καθαρού και υγιεινού σχολικού περιβάλλοντος*

Μέτρα διαμόρφωσης καθαρού και υγιεινού σχολικού περιβάλλοντος (ΥΠΕΠΘ, 2009)

- ❑ Συστηματικός και επαρκής αερισμός των αιθουσών με φυσικό ή τεχνητό τρόπο. **Καταλληλότερος: ο ελεγχόμενος μηχανικός εξαερισμός.**

Η ρύπανση του εσωτερικού και εξωτερικού αέρα ενδεχομένως ευθύνεται για το 60% της παγκόσμιας επιβάρυνσης από νόσους σχετικές με αναπνευστικές λοιμώξεις.

Η ποιότητα του ατμοσφαιρικού και του εσωτερικού αέρα ενός σχολείου επηρεάζουν κατ' επέκταση και την υγεία του αναπνευστικού συστήματος σε παιδιά σχολικής ηλικίας.

- ❑ Προσεκτικός και συχνός καθαρισμός των λείων επιφανειών και των εμφανώς λερωμένων αντικειμένων, που χρησιμοποιούνται συχνά, με κοινά καθαριστικά ή απολυμαντικά

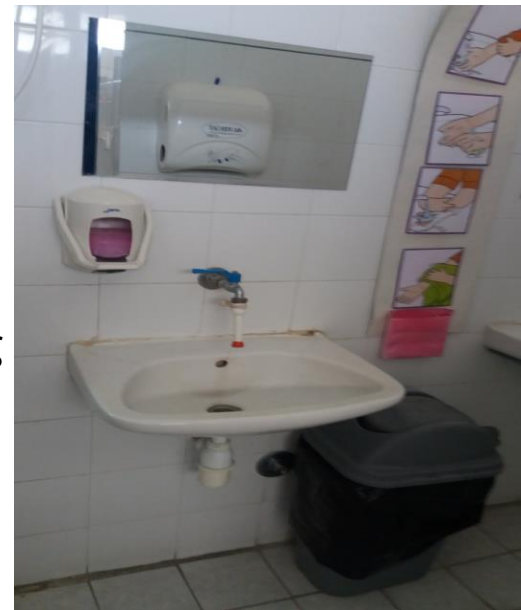
➔ **Απολυμαντικά: *Μικροβιοκτόνα, που εφαρμόζονται μόνο σε άψυχα αντικείμενα, σε αντίθεση με τα αντισηπτικά, που ως μικροβιοκτόνα εφαρμόζονται σε ζωντανούς ιστούς και δέρμα***

- ❑ Καθαρισμός των αντικειμένων και των επιφανειών, που ήρθε σε επαφή άρρωστο άτομο

- ❑ Κάδοι απορριμμάτων με ποδοκίνητο καπάκι και πλαστική σακούλα μιας χρήσης

- ❑ Οι νιπτήρες να διαθέτουν φιάλη με υγρό σαπούνι και χάρτινες πετσέτες μιας χρήσης, ενώ οι νιπτήρες στο προαύλιο να έχουν και φίλτρο καθαρισμού του νερού
- ❑ Τακτικός έλεγχος του συστήματος ύδρευσης και αποχέτευσης, ώστε να αποκαθίστανται άμεσα υπάρχουσες βλάβες
Οι διαρροϊκές ασθένειες - μια σημαντική αιτία θανάτου στις χώρες με χαμηλά εισοδήματα - είναι στενά συνδεδεμένες με την κακή υγιεινή, τις κακές εγκαταστάσεις υγιεινής.
- ❑ Διαχωρισμός των χώρων υγιεινής ανάλογα με το φύλο του μαθητή
- ❑ Διατήρηση των επιθυμητών θερμοκρασιών στους σχολικούς χώρους

Πηγή: Σύρου, 2014

Επιπλέον σημαντικό για τη σχολική υγιεινή είναι να υπάρχουν στα σχολεία:

- ✓ Ενημερωμένο αρχείο καταγραφής ασθενειών
- ✓ Ειδικά διαμορφωμένος χώρος παροχής υπηρεσιών φροντίδας σε περίπτωση ασθένειας
- ✓ Περιοδικός επισκέπτης ή υπηρεσία ελέγχου της σχολικής υγιεινής.

Πηγή: Σύρου, 2014

ΣΧΟΛΙΚΑ ΚΥΛΙΚΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΥΓΕΙΑ (ΕΦΕΤ, 2003)

- ❖ Η υγεία των παιδιών της σχολικής ηλικίας καθορίζεται από παράγοντες, όπως ➔ η κατανάλωση ασφαλών, υγιεινών και θρεπτικών σχολικών γευμάτων
- ❖ Αν στα τρόφιμα αναπτυχθεί μεγάλος αριθμός μικροοργανισμών, τότε είναι πιθανόν να προκληθεί τροφική δηλητηρίαση
- ❖ Τροφική δηλητηρίαση μπορεί να προκαλέσουν και τα τρόφιμα, που έχουν καλή εμφάνιση, οσμή και γεύση
- ❖ Τα τρόφιμα επιμολύνονται με μικροοργανισμούς, που προέρχονται από:
 - Ανθρώπους
 - Μολυσμένες επιφάνειες εργασίας, σκεύη και εξοπλισμό
 - Μολυσμένο αέρα-σκόνη
 - Έντομα και τρωκτικά

❖ Ο πολλαπλασιασμός των μικροοργανισμών στα τρόφιμα ευνοείται:

Από τις συνθήκες διατήρησης των τροφίμων και ιδιαίτερα από τη θερμοκρασία. Η ευνοϊκή θερμοκρασία για την ανάπτυξη των μικροοργανισμών είναι μεταξύ 5 και 60 βαθμών Κελσίου.

❖ Απαιτούμενα αρχεία σχολικού κυλικείου από τους εργαζόμενους (ΦΕΚ 2135/2013) :

- ✓ Αρχείο πρώτων υλών και προμηθευτών
- ✓ Αρχείο καθαρισμού και απολύμανσης (πρόγραμμα καθαρισμού και απολύμανσης και τα χρησιμοποιούμενα καθαριστικά και απολυμαντικά)
- ✓ Αρχείο απεντόμωσης και μυοκτονίας
- ✓ Αρχείο νερού (αποδεικτικά στοιχεία του τρόπου υδροδότησης του κυλικείου)
- ✓ Αρχείο θερμοκρασιών
- ✓ Αρχείο προσωπικού (πιστοποιητικά υγείας και εκπαίδευσης του προσωπικού)

➤ **Οι εκπαιδευτικές μονάδες που λειτουργούν ως ολόημερα σχολεία οφείλουν να διαθέτουν, είτε εντός του κυλικείου είτε σε ξεχωριστούς χώρους, ψυγεία διατήρησης τροφίμων για την καθημερινή σίτιση των μαθητών και φούρνους για το ζέσταμα των φαγητών, εξασφαλίζοντας την υγιεινή και ασφάλεια των τροφίμων. Οι εν λόγω χώροι θα πρέπει να πληρούν όλους τους όρους υγιεινής.**

Μελέτη για τις γνώσεις εκπαιδευτικών 42 δημοτικών σχολείων στη σχολική υγιεινή (Σύρου & Σουρτζή, 2012)

- ❑ Ήταν μέτρια ενημερωμένοι - με αρκετά ωστόσο ελλείμματα γνώσεων στα λοιμώδη μεταδοτικά νοσήματα.
- ❑ Περισσότερες γνώσεις είχαν όσοι είχαν παιδιά και όσοι διέθεταν προηγούμενη εκπαίδευση σε αντίστοιχα θέματα, στις Πρώτες Βοήθειες αλλά και δια βίου εκπαίδευση.
- ❑ Η πλειοψηφία απάντησε πως το σχολείο τους δεν διέθετε ούτε αρχείο καταγραφής ασθενειών αλλά ούτε ειδικά διαμορφωμένο χώρο για την προσωρινή απομόνωση και φροντίδα σε περίπτωση ασθένειας και σοβαρού μεταδοτικού νοσήματος.
- ❑ Η πλειοψηφία ανέφερε πως δεν γνώριζε, αν το κυλικείο τους τηρούσε τις προϋποθέσεις για τη διασφάλιση της υγείας στο σχολικό πληθυσμό

(Γ) ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΥΓΙΕΙΝΗ (Σύρου, 2014)

(α) Διευθυντές Εκπαίδευσης και Σχολική Ασφάλεια και Υγιεινή

Στα καθήκοντα των Διευθυντών Εκπαίδευσης, εκτός των άλλων, περιλαμβάνεται και:

- ➔ Η φροντίδα για την υποδομή, την επισκευή, τον εξοπλισμό και τα κτιριακά προβλήματα των σχολείων

Ειδικότερα:

Για τα κτιριακά προβλήματα των σχολείων, που υπονομεύουν την ασφάλεια και την υγεία του σχολικού πληθυσμού, ο ρόλος τους είναι:

- ➔ Ενημερωτικός και προτρεπτικός, μέσω ομιλιών, εγκυκλίων, σεμιναρίων και συναντήσεων με τους Διευθυντές των σχολείων για τη διαμόρφωση ασφαλών και υγιεινών συνθηκών διδασκαλίας
- ➔ Υποστηρικτικός, με τη μεσολάβηση και επικοινωνία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και με τις Κτιριακές Υποδομές Α.Ε., για τη διευκόλυνση ή επίσπευση των διαδικασιών επίλυσης των κτιριακών προβλημάτων των σχολείων

(β) Τοπική Αυτοδιοίκηση (Δήμοι - Περιφέρειες) και σχολική ασφάλεια και υγιεινή

1) ΔΗΜΟΙ

1α. Τομέας Παιδείας και Σχολική Ασφάλεια- Αρμοδιότητες

- ➔ Στέγαση των δημόσιων σχολικών μονάδων
- ➔ Κατανομή πιστώσεων στις Σχολικές Επιτροπές για την επισκευή και συντήρηση σχολικών κτιρίων. Η κάθε Σχολική Επιτροπή χρηματοδοτεί τα σχολεία, που επιβλέπει, ανάλογα με τις ανάγκες τους

Οι σχολικές δαπάνες, που καλύπτει η παραπάνω χρηματοδότηση, είναι οι εξής:

- α) Λειτουργικές δαπάνες, που αφορούν στη λειτουργία του κάθε σχολείου, π.χ. λογαριασμοί ρεύματος, τηλεφώνου, υλικά καθαριότητας
- β) Δαπάνες συντήρησης και επισκευών
- γ) Δαπάνες για εξειδικευμένες ανάγκες
- δ) Δαπάνες για τους σχολικούς τροχονόμους (όπου υπάρχουν)

1β. Τομέας Παιδείας και Σχολική Υγιεινή - Αρμοδιότητες

- ➔ Παροχή χρηματικού ποσού για την κάλυψη των δαπανών των σχολείων για τον εξοπλισμό και τα υλικά καθαριότητας
- ➔ Σε ειδικές/ έκτακτες περιπτώσεις, όπως π.χ. κατά την Νέα Γρίπη, παροχή επιπλέον χρηματοδότησης για τη λήψη υγειονομικών μέτρων
- ➔ Καθημερινός καθαρισμός των σχολικών μονάδων από προσωπικό καθαριότητας, που υπάγεται διοικητικά στους αρμόδιους Δήμους
- ➔ Γενικός καθαρισμός του προαυλίου πριν την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς
- ➔ Επιμέλεια του χώρου του πρασίνου του σχολείου
- ➔ Τοποθέτηση και άδειασμα κάδων ανακύκλωσης εντός ή εκτός του προαυλίου

II) ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ

Με την επιχειρούμενη ανασυγκρότηση του δεύτερου βαθμού αυτοδιοίκησης σε λιγότερες και ισχυρότερες μονάδες η Περιφέρεια:

- ➔ Έχει περιορισμένες αρμοδιότητες σε θέματα σχολικής ασφάλειας και υγιεινής, που αφορούν κυρίως:
 - Στη διακοπή μαθημάτων, λόγω έκτακτων συνθηκών ή επιδημικής νόσου
 - Στην υλοποίηση προγραμμάτων δημόσιας υγείας στη χωρική αρμοδιότητα της Περιφέρειας.

γ) Κτιριακές Υποδομές (ΚτΥπ) Α.Ε.

- Είναι προϊόν συγχώνευσης της ΔΕΠΑΝΟΜ Α.Ε., της ΟΣΚ Α.Ε. και της ΘΕΜΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ Α.Ε.
- Το κυριότερο αντικείμενο έργου της ΚτΥπ αφορά στην κατασκευή και στον εξοπλισμό σχολείων, νοσοκομείων, φυλακών και δικαστηρίων.

Συνοψίζοντας:

- ✓ Ένας από τους βασικότερους στόχους του σχολείου είναι και η διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος, που θα προάγει:
 - ➔ την Ασφάλεια και
 - ➔ την Υγεία του σχολικού πληθυσμού.
- ✓ Ο εντοπισμός και η καταγραφή των επικίνδυνων σημείων για ατυχήματα και μεταδοτικά νοσήματα αποτελούν το αρχικό στάδιο επίτευξης ενός ασφαλούς και υγιεινού σχολικού περιβάλλοντος.
- ✓ Προτείνεται η συστηματική διερεύνηση και καταγραφή - στην αρχή, κατά τη διάρκεια και στο τέλος της σχολικής χρονιάς- με σταθμισμένους καταλόγους ελέγχου των παραγόντων κινδύνου στο φυσικό σχολικό περιβάλλον για ατυχήματα και μεταδοτικά νοσήματα, προκειμένου να λαμβάνονται εγκαίρως μέτρα για την ελαχιστοποίηση και εξάλειψή τους σε συνεργασία με αρμόδιους φορείς.
- ✓ Κρίνεται σημαντική η ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση προγραμμάτων αγωγής υγείας σε εκπαιδευτικούς και μαθητές, με σκοπό την ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και κινητοποίησή τους για τη διαμόρφωση ασφαλών και υγιεινών συνθηκών εκπαίδευσης.

Βιβλιογραφία

American Academy of Pediatrics (1993): Committee on School Health, School Health Policy and Practice, Fifth Edition.

Βρύνας Ν (2010): Διερεύνηση παραγόντων κινδύνου για πρόκληση ατυχημάτων σε σχολικό περιβάλλον. Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Ιατρικής Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ηράκλειο.

Γαλανάκης Ε (2009): Λοιμώξεις στον παιδικό σταθμό/ παιδότοπο, σχολείο, χώρους παροχής υγείας: Λοιμώξεις γαστρεντερικού και άλλα λοιμώδη. Εισηγήσεις 12^{ου} Σεμιναρίου Παιδιατρικών Λοιμώξεων « Θέματα Παιδιατρικών Λοιμώξεων», Θεσσαλονίκη 21-2-2009, σελ. 21-28.

Centers for Disease Control and Prevention

(CDC) (1996): Vital Health and Statistics. Current Estimates from the National Health Interview Survey. Διαθέσιμο στο:http://www.cdc.gov/nchs/data/series/sr_10/sr10_200.pdf

Δεβελιώτου - Παναγιωτίδου Δ (2006): Λοιμώξεις δέρματος στην παιδική ηλικία. Εισηγήσεις 9^{ου} Σεμιναρίου Παιδιατρικών Λοιμώξεων « Θέματα Παιδιατρικών Λοιμώξεων», Θεσσαλονίκη 11-2-2006, σελ. 104-108.

Ενιαίος Φορέας Ελέγχου Τροφίμων (ΕΦΕΤ) (2003): Σχολικά γεύματα. Μπορούν τα σχολικά κυλικεία να κάνουν κάτι καλύτερο; Διαθέσιμο στο:www.efet.gr/portal/pls/portal/efet_schema.pck_practice_guides.getFile?...

Βιβλιογραφία

Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Παιδικών Ατυχημάτων (ΚΕΠΠΑ) (2007): Παιδικά ατυχήματα: Οι αριθμητικές συνιστώσες με βάση την Πύλη Στατιστικών Δεδομένων. Διαθέσιμο στο: <http://www.keppa.gr/> .

Κουρέα-Κρεμαστινού Τζ (2007). Δημόσια Υγεία, Θεωρία, Πράξη, Πολιτικές, Εκδόσεις ΤΕΧΝΟΓΡΑΜΜΑ, Αθήνα: 301-311, 340-345, 386-394, 421-433.434-439.

Οργανισμός Αντισεισμικής Προστασίας (ΟΑΣΠ) (2007). Σεισμός - Η γνώση είναι προστασία. Διαθέσιμο σε:

http://www.ethelontismos.gr/attachments/069_%CE%A3%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF.pdf. Ανακτήθηκε 16.06.11.

Οργανισμός Αντισεισμικής Προστασίας (ΟΑΣΠ) (2014). Δραστηριότητες 2014. Διαθέσιμο σε: <http://docplayer.gr/1092253-O-a-s-p-drastiriotites.html>. Ανακτήθηκε 12.12.1015.

Οργανισμός Αντισεισμικής Προστασίας (ΟΑΣΠ) (2015). Σχέδιο Μνημονίου ενεργειών για τη Διαχείριση του Σεισμικού Κινδύνου σε Σχολική Μονάδα. Διαθέσιμο σε: http://www.oasp.gr/sites/default/files/OASP_SXEDIO_MNHMONIOU_ENERGEION_2015_0.pdf.

Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων (ΟΣΚ) (2008). Οδηγός Μελετών για Διδακτήρια όλων των Βαθμίδων. Διαθέσιμο στο: http://www.osk.gr/UserFiles/File/Odigos_Meleton.pdf

Βιβλιογραφία

Παπάνης Ε (2009). Σχολεία: Απαραίτητη η εφαρμογή των προγραμμάτων υγείας. Διαθέσιμο σε: <http://www.healthview.gr>.

Παπάνης Ε (2009). Κίνδυνοι στα σχολεία: Ατυχήματα στο σχολείο. Διαθέσιμο σε: <http://www.healthview.gr>.

Πετρίδου Ε (2011). Πρόληψη & αντιμετώπιση σωματικών κακώσεων και ατυχημάτων στο σχολείο: Απλές συμβουλές για μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικούς. Διαθέσιμο σε: <http://www.keppa.gr/>. Ανακτήθηκε 11.07.11.

Σύρου Ν, Σουρτζή Π (2012). Εκτίμηση επικινδυνότητας για ατυχήματα σε δημοτικά σχολεία του νομού Τρικάλων. Περιλήψεις Ανακοινώσεων 39^{ου} Πανελληνίου Νοσηλευτικού Συνεδρίου ΕΣΝΕ, Βόλος 15-18 Μαΐου 2012, (ελεύθερη ανακοίνωση).

Σύρου Ν, Σουρτζή Π (2012). Εκτίμηση επικινδυνότητας για μεταδοτικά νοσήματα σε δημοτικά σχολεία του νομού Τρικάλων. Περιλήψεις Ανακοινώσεων 11^ο Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου Φοιτητών Νοσηλευτικής «Φροντίδα του ανθρώπου, πράξη σπουδαία και τέλεια», Αθήνα 25-27 Μαΐου 2012, (ελεύθερη ανακοίνωση).

Σύρου Ν (2014). Ανάπτυξη, εφαρμογή και αξιολόγηση προγράμματος τροποποίησης παραγόντων κινδύνου για την υγεία και ασφάλεια στα σχολεία. Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Νοσηλευτικής, ΕΚΠΑ, Αθήνα.

Βιβλιογραφία

Τσόλια Μ (2009). Μετάδοση αναπνευστικών λοιμώξεων και φυματίωσης. Εισηγήσεις 12^{ου} Σεμιναρίου Παιδιατρικών Λοιμώξεων « Θέματα Παιδιατρικών Λοιμώξεων», Θεσσαλονίκη 21-2-2009, σελ. 9-12.

Τσαγκάρη Χ (2007). Σχολικά ατυχήματα. Διαθέσιμο σε: <http://archive.enet.gr/11/09/2007>
Ανακτήθηκε 11.08.11

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) (2009). Εγκύκλιος: Μέτρα πρόληψης κατά της διασποράς της γρίπης Α (H1N1) στις Σχολικές Μονάδες και φορείς που προσφέρουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Διαθέσιμο σε: <http://www.doe.gr/1nea/gripib.pdf>.

Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΥΥΚΑ) (2009). Επικαιροποιημένες οδηγίες σχετικά με τα μέτρα πρόληψης κατά της διασποράς της γρίπης Α (H1N1) στις Σχολικές Μονάδες και φορείς που προσφέρουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Διαθέσιμο σε: http://www.didefth.gr/docs/a3168_new_egiklios_nea_gripi.pdf.

«Τα υγιή παιδιά, μαθαίνουν καλύτερα...»

Ευχαριστώ !

